

Levélféle Szervátiusz Jenőhöz

Kedves Jenő!

A nyár derekán tisztelegni jöttem Hozzád, távoli szállásodra, de lám (s mennyire szűgyellem), végül is csak most, s csak e megkésétt levél formájában mondhatom el a köszöntő szavakat 75. születésnapodra. Igen, most már jól emlékszem, hogyan történt a kihagyás: amikor a növendéki-baráti érdeklődés „Hogy vagy?”-ára válaszként, egyszerre kibontottad az ingedet, s a mellkasodon megmutattad a varratokat, meg azt a szívedhez kapcsolt, domború készüléket, olyannyira felkavartak a látottak, hogy még az „Isten éltesse”-t is belém rekesztette a döbbenet.

Hogyan rázott volna meg, hogyan fájt volna az erő szimbólumát gyöngének látni. Tizennégy éves koromtól, hogy behoztatok faluról, s magatok mellé vettetek szerszámadogató inasnak, festőnövendéknek, örökké úgy ismertelek, mint aki sohasem fárad el, aki már kiskorú fiával bejárta az erdélyi havasokat, s aki Kalotaszegtől a Székelyföldön és Máramaroson át a moldvai csángó falvakig újra és újra felkutatta és birtokba vette a küzdelmes népelet, a népművészet balladás szépségeit.

Sohasem felejttem el, milyen nagy szegénységben éltetek akkoriban, s engemet mégis befogadtatok egyszoba-konyhás, szerény hajlékokba. Tibor, azaz Tibike alig négyéves lehetett akkoriban, s olyan nagy szeretettel vett körül, mintha félig-meddig testvére lettem volna. De igyekeztem is ám a kedvetekben járni. A ház körül elsepertem a havat, felhasogattam a tűzfát, a műterem-iskolában pedig összeszedtem a forgácsot, és megöntöztem a rongyot az agyagon. Legnagyobb örömmre egyszer-kétszer még az erdőbe is magaddal vittél, szobornak való gyökérért, vadgyümölcsfáért, s hazafelé menet engemet is felültetél Tibike mellé a gyalogszánra. Most is látlak, mily erős voltál és vidám, akár édesapám, az ács; nyomdomban könnyű pehelyként suhant a nagy terű.

Később is sokszor láttalak nehéz munkába görnyedni. Noha a faragás látáshoz sohasem fárasztott, de amíg egy-egy irdatlan rönk bekerült oda a gyalupadra, a kezed alá, bizony alaposan megizzasztotta a hátadat. Hányszor láttalak mázsás köveket, márványtömböket, óriás rönköket, nehéz szobrokat, domborműveket emelni. Hogy ne menjek messze: csak a legutóbbi, a Korunk Galériában rendezett kiállításodon néhány olyan hatalmas dombormű szerepelt (*Menasági ballada*, *Kőműves Kelemen* stb.), amit négyen is alig bírtunk a helyére tenni.

S ha egyéb nem, hát a házépítés, az alaposan próbára tette az erőteteket és egészségéteket. Egymagatok ástátok ki a gödröt az alaphoz, egymagatok húztátok fel a falakat, és raktátok fel a fedelet. Emlékszem, amikor ott álltatok a félig-kész falaknál: két zermesterkező, szikár „kő-műves”, két nagy alkotó művész — napégette, hámlásos arcotokról ömlött a verejték; itt-ott feltört, kirepedt s kisebzett tenyeretekből pedig szivárgott a vér. Akárhá valamiféle nagy szabadtéri szobrot építettetek volna, olyan kigyúlt tekintettel, oly sok ihletettséggel raktátok egymásra a sok követ, egy cseppet sem azt érezve, hogy most „rangon aluli” munkát végeztek.

„Több mint száz szekér követ vásároltunk a szucsági bányából, amit egytől-egyig bivalyokkal húztattak fel a Fellegvárra az odaválói fuvarosok. Baj is volt elég, mert meredek az út, s az állatok megcsúsztak és térdre estek. De a bivaly nem hagyja magát, ilyenkor még magától is letérdel, és úgy feszül neki a járomnak.” (Részlet egy interjúból.)

Aztán a gyönyörű szép építészeti alkotás felgyújtotta a munkakedveteket, s az akkor oly nagyinak tűnő műteremház — a mennyezetig telezsúfolt Timár utcai helyiséghez hasonlóan — hamarosan megtelt szerszámmal, szoborral. Megadatott a tér, s akkoriban már kézben volt a diploma is; így hát a kollégává nőtt fiú, az apa legnagyobb gyönyörűségére, maga is ontani kezdte a sok kincset (közülük a hegesztett rézből és vasból készült *Dózsa György kivégzése* című monumentális

alkotás azóta már a budapesti Nemzeti Galéria főhelyén öregbíti a romániai magyar képzőművészet hírnevét).

És mintha csak megtáltosodtak volna egymás munkáitól, a hatvanas és hetvenes években mindkettőtök kiemelkedő alkotásokkal ékesítette-szélesítette a maga külön útját. A nagy termés eredményeként, először a művészeti közvélemény teszi le munkáid mellett a voksát, majd ennek nyomában — mint láthattuk — végre a hivatalos érdeklődés is munkásságod felé fordul. Az 1961-ben megrendezett kolozsvári, majd az 1964-es bukaresti tárlat átütő sikere (szobrászati kiállításnak annyi — 16 000! — látogatója s akkora sajtója soha nem volt ebben az országban) még abban az évben az érdemes művészek sorába emel, öszire pedig meghozza számodra az Állami Díjat is.

„Számomra az a legnagyobb öröm, ha jól megy a munka, és sikerül valami.”
Ügyszólván gyermekkorom óta magamban hordom ezt a mondásodat, de még most is ki-kihallom belőle: milyen magasrendű erkölcsiség áll a talpad, a talpatok alatt. A farkaslaki Tamási-émlékü elkészítése kapcsán is láthattuk, milyen magas fokot érhet el a céltudatos, jó munkához való görcsös ragaszkodás. Sátorlakó aszkétákként, két éven át igazán nagy kedvvel küszködtetek, hogy a szó sütőandrási értelmében messzehangzó „hegyibeszéd“-dé változtassátok a magashegyi tonnás sziklatömböt, kihámozván belőle Tamási szellemi világát; munka közben olykor-olykor mégis megbántottak benneteket. Annyi gáncsoskodás láttán más talán abba is hagyta volna a munkát, de Ti, úgy, ahogy kezdettől megfogadtátok: tisztességgel elvégeztétek a dolgotokat, és átadtátok Tamásinak s az időnek a trachitba vésett „Tonnás hegyibeszéd“-et.

Legutóbbi nagy alkotásodat, a Jókai-émléküvet még csak féligkész állapotban láthattam. Most két éve, amikor felkerestelek abban a nagy hűvösvölgyi műteremben, ahol helyet adtak az emlékmű elkészítésére, már kissé fáradtnak látszottál, de szokásodhoz híven ezúttal sem árultad volna el a fáradság drámai okait. Sőt, hogy eltereld a figyelmet a bajaidról, soványságról, még koccintottál is velünk a találkozás örömeire, majd mint akinek a pihenés is meg az alvás is mindig veszteségnek számított, súlyos szerszámaiddal újra felkapaszkodtál a létrára, és vésní kezdted a hatalmas kötömböt.

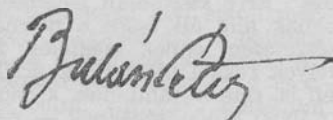
Honnan is tudhattuk volna, sejtethtük volna, hogy már akkoriban mindössze harmincötöt vert a pulzusod, s hogy ezzel a fenyegetően lelassult szívveréssel — amelyet valószínűleg már csak az erős akarat működtetett — még meg fogod faragni a hatalmas emlékművet, Pápára.

- Hány szobrot is faragtál életedben?
- Mintegy ezret.
- És hány önarcképet?
- Legalább százat.

Nos, mint az egyik önarckép boldog tulajdonosa, olykor azon kapom magam, hogy beszélgetek az önarcképeddel. Mert, hogy számomra több, mint szobor, mint anyag — az bizonyos. Most is, hogy magam előtt látom a kasztonen (ahol székely bokályok, régi kulacsok, kalotaszegi szőttesek veszik körül), a nyári beszélgetésre gondolva, valósággal élővé varázsolja a képzeletem. S mintha már mozdulna is az arc, az örökké szomorúságot árasztó, kajla bajusz meg azok az összevontan is messze látó szemek, meg a száj; s mintha már a hangod is hallanám, amint újra megnyugtat, biztat és üzen: „Nyugodj meg, mert máris jobban vagyok, s otthon is mondd el mindenkinek, hogy nemsokára hazatér az öreg Szervátiusz, s újra megtelik étellel az elnémult műteremház — ott, a Fellegvár tetején.”

— Andorkának pedig gyógyulást kívánok, s add át neki születésnapj üdvözetem.

Átadom hát: Isten éltesen benneteket!

Véleményem szerint...

A tanév elején egyes iskolák igazgatóit a tanári kar újráválasztotta, másokat leváltott. Voltak olyanok is, akiket — noha már nyolc éve álltak az intézmény élén — a tantestület újra jelölt, de a minisztérium megtagadta a jóváhagyást, minthogy a törvény mindenkire kötelező. Akiknek lejárt az idejük, nem maradhattak meg igazgatói tisztükben.

A cserék nem kis izgalmat keltek, kiben egyetértést (esetleg elégtételt), másokban bosszúságot, keserűséget. Sokat hallottam e tisztújító gyűlésekről, s a beszámoló, megjegyzések, vélemények többsége meglepett, elgondolkoztatott, van ám még értetlenség, közöny és tájékozatlanság. Akad hiúság és uralkodási vágy is. Más megfogalmazásban: sokat kell még tennünk és tanulnunk, hogy kijárjuk a demokrácia iskoláját, élni is tudjunk a lehetőségekkel, s a demokrácia szellemében tudjunk gondolkodni, eljárni.

Kezdjük a tantestülettel... Néhány iskolában az igazgatójelölteket pillanatok alatt egyhangúlag, vita és ellenvetés nélkül megszavazták. Ez az egyöntetűség — engedtessek megjegyezzenem — számomra kérdéses. Nem hiszem ugyanis, hogy a hosszú éveken át kifejtett tevékenységük során ezek az igazgatók, aligazgatók ne tévedtek volna, ne sértettek volna meg némelyeket, ne követtek volna el méltánytalanságot, kedvezve egyeseknek, és hátrányos helyzetbe hozva másokat. Emberek vagyunk, nem tökéletes teremtmények, sokévi munka során ilyesmi óhatatlanul előáll. De különben is, érdemes arra figyelni, amit Sartre mond: mihelyt az ember teljesíteni kezdi kötelességét, okvetlenül szembekerül társai egy részével. Ez a társadalmi tevékenység lényegéből fakad, a közösség és az egyén viszonyából, a fegyelem és a szabadság összevetéséből, a szervezés, irányítás, valamint az egyéni önérvényesítés olykor egyező, máskor ellenkező törekvéseiből.

Nos, ahol minderről szó sem esett, ahol az igazgatóválasztás csupán néma kézfölemelésből, esetleg még előkészített „hozzászólások” fölmondásából állott, ott bizony a demokrácia szempontjából eléggé éretlen testületről lehet — és kell is — beszélni. Mert — tételezzük föl, hogy valamennyien őszintén szavaztak — a kisebb-nagyobb hibák, sérelmek ellenére mindenki egyetértett a volt igazgató újráválasztásával, akkor is le kell szögezni, hogy a tisztújító gyűlésnek nem csupán bölögtatásra, szavazásra kell szorítkoznia, hanem értékelésre is, a végzett munka föl-mérésére s a jövődőt illetően a helyesebb út kijelölésére. A hallgatag gyűlések azonban hátra sem fordulnak, előre sem tekintenek. Az ilyen testület nemcsak a némák, hanem a vakok gyülekezete is.

Aminek nyilvánvaló oka van. A tanügy az a munkakör, ahol bizony az állandóság mondhatni ismeretlen fogalom. Ebbe a demográfia éppúgy belejátszik, mint az iparosítás, az urbanizáció, akárcsak az oktatási reformok. Tudjuk jól, voltak a közelmúltban is születési pályók és dagályok, egyes korosztályok gyermekei népesek, mások gyérek, egyes helységek, kerületek lakossága földuzzad, máshol elvándorlás, gyermekhiány tapasztalható. Vegyük még számba a különféle jellegű átszervezéseket, egyes tárgyak kiiktatását a tantervből, mások beiktatását, s kiderül, hogy itt iskolák épülnek, és újabb osztályok létesülnek, máshol pedig elnéptelednek a tanintézetek, és megszűnnek a katedrák. A tanügyben — ismert tény — örökös a mozgás, a jövés-menés, helyezkedés. De senki sem szereti az örökös vándorlást, s ki örvend annak, ha évről évre izgulnia kell, hogy szeptemberben hova kerül majd? A gyűlések némaságának ez hát egyik oka: „jobb hallgatnom, hogy legyen maradásom.”

Tegyük szóvá azt is, hogy egyik-másik igazgató „nem tud felejtetni”. Megjegyzni magának, ki mit mondott róla a tisztújításkor, s ha újráválasztják, „vissza-fizet”. Erre számtalan lehetősége nyílik. Csak két dologra hivatkoznék. Egyes tanároknak alig áll össze a normájuk, mások viszont jóval több órát kapnak, s (természetesen) ennek megfelelő fizetést is. Az órandomben is nagy a különbség: némelyek reggel megtartják óráikat, s azután szabadok, mások viszont reggel is, délben is, este is tanítanak, s napjuk az iskola és az otthon közti „ingázással” telik el. Az ilyen különbségeknek — nem tagadom — sok esetben megkerülhetetlen objektív okai vannak, mégis minden tanár tudja, hogy a norma és órand megadásába terén szubjektív szempontok is érvényesülnek. Senki sem igyekszik hát rontani az esélyeit, s nem kevesen úgy látják, ennek legjárhatóbb útja a hallgatás.

Megjegyzendő, hogy a tisztújító gyűlésekre küldött tanfelügyelők közt is akadt, aki nem bátorította a fölszólalásokat, csakhogy minél hamarabb végezzen, s minél

simábban tegyen eleget megbízatásának. Így hát az igazgatóválasztó gyűlések egy része gépiesen, formálisan zajlott le.

Mi sem volna könnyebb, mint nagy hangon kijelenteni, hogy ez így nem lehet, ezt nem szabad megengedni. De mi sem volna hasztalanabb e dörgedelemnél, hiszen az eddigiekből is kiderül, mi minden szabja meg a vezetőségválasztó gyűlések hangulatát, s tudott dolog, hogy lényeges változtatást csupán fölvilágosítással, tudatosítással, szóbeli serkentéssel nem lehet elérni. Mégis, ennek ellenére intenék, érvelnék, biztatnék. Hiszen a lehetőség, a keret és a társadalmi elvárás megvan ahhoz, hogy a választási gyűlések tartalmasak legyenek, alkalmat adjanak komoly kérdések megvitatására, s olyan útravalóval tarisznyálják föl az iskolák új vezetőségét, amelyből bőségesen merítsenek az intézmény munkájának jobbítása végett. Ezt igazolják a jó példák: sok iskolában ugyanis a tisztújító gyűlések alkotó jellegű tanácskozássá váltak, kérdésfölvetéssel és építő jellegű bírálattal, értékes javaslatokkal. És az eltelt évharmad bizonyítja, ahol a tantestület élt a demokrácia nyújtotta jogaival (és kötelességeivel), ott az új vezetőség erre alapozva jobb munkát végzett.

Némely igazgató barátom évek óta panaszkodik, megfáradt már, nem bírja sokáig, magas a vérnyomása, fölment a cukra, rosszak az idegei, alig várja, hogy leváltás. Miután azonban ez megtörtént, el van keseredve, csalódottan kérdi, hát ezt érdemelte, ezért dolgozott, ez a hála és a jutalom? És búskomorra lett, nem leli helyét, nehezen illeszkedik be új munkakörébe.

„Emberileg megérttem őket“ — kezdhetném szokványosan, de nem, nem értem őket sem emberileg-egyenileg, sem közügyi szempontból. S megmondom, okosabbnaknak, elvszerűbbeknek, előrelátóbbaknak gondoltam őket.

Kezdjük az okossággal. Mégpedig azzal, hogy értelmes ember nem remélheti, hogy az igazgatói székbe belenő, az hozzátapad, attól elválaszthatatlanná válik. Nem, a régmúlt és a közelmúlt, szomszédos és távoli példák bizonyítják az ellenkezőjét, s aki ezzel mégsem számol, az gyermeketegen magabizó, naiv, beképzelt, túlértékeli önmagát, nem ismeri a társadalmat, az embereket, a történelmi körülményeket.

Ismerjük el viszont, itt-ott akad ember, aki évtizedek óta igazgat. Nagy munkabírási, gazdag műveltségű, sokoldalú és jelentős eredményeket fölmutató vezető az illető, de — valljuk be — egyeseknél az ügyes helyezkedés vagy a jó összeköttetés-hálózat is segít. Akármint is van, az ilyen igazgatók száma apad, mint-hogy a szocialista demokrácia szelleméből fakadó körforgás, rotáció elvének alkalmazása ilyen irányban hat.

Folytassuk az elvszerűséggel. Szocialista rendünk alapvető vívmánya, hogy eltörölte az emberek közti megkülönböztetéseket, a vagyoni, származásbeli, fajta vagy felekezet szerinti előnyöket vagy hátrányokat, s ebből következik, hogy mindenki számára adott az előrehaladás, fölemelkedés, önkifejtés, hasznos közügyi cselekvés útja. Adott... Ha viszont egyesek mindig — ilyen vagy olyan alapon — csak vezetnek, csak fönt vannak, akkor mások mindig csak lent maradnak, bizonyos fokon fölül nem emelkedhetnek. Ilyen helyzetben pedig az adottság tényleg csak adottság marad, s nem követi az elvet az alkalmazás, nem válik gyakorlattá. Az említett körforgás tehát a társadalmi megkülönböztetések fölszámolását napjainkig követő és visszatérésüket gátló gyakorlat; elengedhetetlen ahhoz, hogy minden arra való ember érvényesülését biztosítsuk. S lehetőséget adjunk kinek-kinek ahhoz, hogy képességeit magasabb szinten kifejtse, a közjó és önmaga érdekében hasznosítsa, magyarul: hogy „megmutassa, mit tud“. Ne felejtjük el, amit Lukács György mondott, miszerint a hegytetőn álló kishyúl is magasabbnak tűnik a síksági elefántnál. A hegytetőre azonban — elvben és gyakorlatban — minden arra érdemes dolgozóznak előbb-utóbb föl kell jutnia. Különböznél mindig alacsonyabb marad annál, aki már fölkapaszkodott.

Van azonban a kérdésnek egy gyakorlatibb — bár ugyancsak elvi síkon megközelítendő — vonatkozása is. Manapság szerte a világon a szociológia, a politikatudomány sokat tárgyalja a társadalmi megmerevedés, a szklerózis kérdését. Azt a jelenséget, amikor bizonyos állapotok, helyzetek, intézmények, csoportok a csontosodás, meszesedés jeleit mutatják, nem képesek megújulni, változni, átalakulni, tovább lépni, fejlődni. Ettől a veszélytől nem mentes egyetlen társadalom, egyetlen ország, egyetlen nép vagy osztály sem. Ez alapigazság, ez a történelem vastörvénye. Nos, a társadalmi érelmeszesedés egyik forrása éppen a „kádermozgás“ lelassulása, a kicserélődés folyamatának ellankadása. Tudott dolog, hogy aki évtizedeken át ül ugyanabban az igazgatói székben, az kialakít magának bizonyos elveket és nézeteket, eljárásokat és módszereket, s idő múltán azokhoz mereven kezd ragaszkodni, kaptafaszzerűen alkalmazza mindenre, s nagyon féltékeny, óvatosan újít, tér el a bevált eszközöktől. De a „régibűtor“ vezető körül ugyanígy kialakul-

nak klikkek és ellenklikkek, barátok és ellenségek, kedvezményezett, „megbízható” emberek és háttérbe szorított, mellőzött, megbízhatatlannak minősített munkatársak, hűséges hívek és hűtlenek. Némely igazgató, aki régóta vezet, hajlamos arra, hogy az intézményt amolyan magánbirtoknak, saját uradalomnak, feudumnak tekintse, ahol ő korlátlan úr, azt tesz, amit akar, kénye-kedve szerint bánhat beosztottjaival. Az ilyen ember fölülgá a demokrácia alapvető elveit, egyszemélyi vezetést honosít meg, kizárja a kollektív bölcsesség érvényesülését, kedvét szegi a kezdeményezésnek, terhessé teszi a légkört, elősegíti a cselszövést, a talpnyalást, hízélgést. S jól tudjuk, hogy ez az út vezet a protekcionizmushoz, a korrupcióhoz, a törvénszegéshez, különféle visszaélésekhez is. Erre gondolva — no meg sok intézmény ismeretében — állítom, hogy nem egy iskolában már régóta megérett a helyzet az igazgató leváltására s új vezetőség választására. Szocialista demokráciánk tehát a társadalom frissítése, új erők és a fiatalok bevonása, jobb elképzelések és eljárások alkalmazása végett is szorgalmazza a körforgás elvének érvényesítését.

De az igazságosság érdekében is. Mert alapvetően igazságtalan helyzet volna az, ha egyesek mindig csak igazgatónak, mások pedig a főlemelkedés bizonyos lépcsőjén óhatatlanul, „kötelező” módon megrekednének. Az csak logikus, hogy szocialista rendünk ilyesmit elvből nem engedhet meg.

Hallottam olyan érvelést is, hogy ezt meg ezt „építettem”, ilyen meg olyan fejlődést „biztosítottam” az iskolának, s most, amikor munkám gyümölcsét élvezhetném, leváltanak. Ez erősen szubjektív, elfogult kesergés, s az ilyesmi ellen nehéz észkokokkal érvelni, én hát csak kérdeznék: egy-egy iskola fejlődését mennyiben lehet az igazgatónak tulajdonítani, s mennyiben a tantestületnek, a helyi vagy megyei vezetőségnek (beleértve a tanfelügyelőséget), a pártfogó üzemnek, minisztériumnak és más szervezeteknek, nem szólva a diákságról vagy a szülőkről? Nem akarom kisebbiteni az igazgatók szerepét, de tény, hogy ők a sok tényező közt csupán egyet jelentenek. Milyen alapon tekintik hát némelyek az intézmény fejlődését saját érdemüknek, s miért akarják annak gyümölcsét föltétlenül igazgatói szinten „élvezni”? Mint „egyszerű” tanároknak talán nem tesz jót, s mit se számít az, ha az iskolában fegyelem van és tisztaság, szorgalom és elvtársi együttműködés a tantestület tagjai közt?

Az előrelátással kapcsolatban pedig annyit mondanék, hogy sajnálni tudom csupán azokat, akik igazgatóként nem néztek a jövőbe, nem gondoltak arra, hogy egyszer majd le kell köszönniök, nem törődtek a tantárgyukkal, nem képezték tovább magukat szakmailag, s most nehezükre esik a tanítás, nem érzik jól magukat a tanteremben a gyermekek között. Szerényen megkérdézném tőlük: nem tudták eddig, hogy igazgatónak, polgármesternek, ülnöknek lenni nem jelent szakmát, hivatást, foglalkozást, csupán megbízatást? A megbízatásoknak pedig az a természetük, hogy előbb-utóbb lejárnak.

Herdan Justus

Franz Schubert

Legutóbbi elutazásától — 1828. november 19. —, mikor mintha „csak ide a szomszédba” távozott volna, sok mindent megtudtunk Herr Schubertől, majd kiderült, mit is ér tudásunk, és mennyire kezdhetjük az egészét előlről. Kezdetben ismereteinket barátai emlékezéseiből merítettük, de ebből akkora baj származott, hogy még a mai napig sem sikerült kihevernünk, sem a közönség, sem Schubert. És végül még művei is ezt sínylik. Érvényesülési vágy nem biszergett lelkében, csak alkotni akart; ha e vállalt lemondás nem egyéb, mint a természet sugallta takarékoskodás minden szempontból korlátozott erőinkkel, akkor bizonyára helyes volt meglegednie szűk baráti köre megnyerésével. De vajon akár e szűk társaságon belül is hányan értették meg, értékelték valóban egyetemes fontosságú életművét? Hisz úgyszólván neki köszönhetjük egy műfaj, a dal megszületését. Sok hűséges támogatóját kár volna megsérteni, de bizonyos törés észlelhető viselkedésükben. Ha valóban bécsi zeneszerzőre gondolunk, Schubert neve elsőként jut

eszünkbe. A derús-szomorkás filozófia, mely szerint „összes bűja-bánata ellenére szép ez az élet”, soha nem talált méltóbb zenei kifejezésre. És barátai nem is nagyon engedték kitörni ebből az atmoszférából, a szívárványosan párás légkörből, bár minden anyagi és szellemi támogatásuk kétségtelen. Hüthenbrenner talán eldugta a zeneszerző halála után nála maradt műveit, Mayrhofer mint drámaíró elég silány volt, és a korabeli német költészet által szállított csapnivaló szövegkönyvek — köztük a barát írásai is — nem utolsósorban okolhatóak sikertelen zenés színpadi próbálkozásaiért. Talán maga Schubert sem rendelkezett valami különleges színpadi érzéssel, bizonyítják választott librettói, másképp Ferdinand Raimonddal lehetséges együttműködését valóra váltja, s ez anyagi helyzetén is gyökeresen javított volna. Bauernfeld akkoriban még kezdő, és ő lesz később az Esterházy Caroline-nal kapcsolatos lehetetlen érzelmi legenda feltalálója; többi barátja és tanácsadója (Schober, Kupelweiser) a legnagyobb jóakarattal sem igényelhetnek a „képzett műkedvelő”-nél előkelőbb státust. Kiesewetter 1836-ban kifejezi *A nyugat-európai zene történetéből* nemrég elhunyt barátját, Kreissle, talán első életrajzírója (1865) nem a dicséret feltétlen szavával illeti, sőt megkérdőjelezi „gondolati mélységét”. Vogl, a Schubert-dalok lelkes előadója sem kevésbé öntelt. Egy százzázalékosan lírikus alkotót titkát megfejteni, főként az érzelmek skálájának csúcspól, a szerelemtől való megfosztottságában, melyhez talán alacsony termete, félnépsége, nincstelensége, sikerelensége is hozzájárult — oly nehéz feladat, melyet barátai sem oldhattak meg. Határtalan szerénységéről emlékezik meg Spaun, egyik gyermekkori barátja, de vajon csak ennek tulajdonítható: „En valóban kitünően érzem magam” kijelentése egyik 1818-as szelvi levelében, vagy ez az anyagi függetlenségben élő zenész „visszatekintése”? Hisz tünetszerű a váltás, mely ezentúl tipikus jelensége lesz a romantikának: fiatalkorában még az arisztokrácia intézményei vállalták a Schubert-mecénás pózt, később ő az első muzsikusi, akinek jóformán kizárólag a polgárság biztosít anyagi támogatást. Mennyire fogadták el barátai, akik szinte teljes egészében finanszírozták első műveinek megjelentetését, a felfogásukat — *A szép molnárlányt* csemegéző biedermeiert — túllépő zeneszerzőt, most már teljesen mindegy. Hisz főlányeskedő visszaemlékezéseiket betetőzi nevesebb alkotók értelmesége: Goethe *Erlikönig*-visszautasítása, Wagner, Bernard Shaw, Vincent d'Indy és Romain Rolland épés legyintése. Adjuk hozzá Suppé, Burchard, Zöllner, Raudnitz, Karl Costa irodalmi gicceit, a könnyfakasztó filmek cukrosvizét, és készen van a hamis előítélet keveréke, Berthéról nem is szólva, ki nagyszámú operettkedvelő közönségünk közül szedi lelkes áldozatait. Hugo Wolf, aki meg is mérközött lenézett vetélytársával, úgy véljük, alulmarad, ha a *Prometheus* két változatára gondolunk. A legendához illik a valóság: a sikertelenség újabb sikertelenséget szül. Beethoven még él, tehát a Titán árnyékában, egy új zenei nyelvezet úttörőjeként, egy új zenei forma kiteljesítésének tüzeiben, a művész társadalmi helyzetének változása közepette még annyi szerénysége sem volt, hogy egyetlen szerzői estjének (1828. március 26.) diadalából erőt meríthessen: Niccolò Paganini játszik Bécsben március 29-én! Végül kínálkozik a legkézzelfoghatóbb érv: zenéjének játszi könnyedsége, egyszerűsége, különösen ha nem akarjuk észrevenni az elfojtott tragikumot, mely egész művét jellemzi. Szabadságának gyümölcse keserű, fogyasztói — a kiadók, ezek közönsége, mecénás-barátai — kényére-kedvére utalva, megszállottként ontja dallamait.

Liszt Ferenc — a romantika lángoló szívű apostola —, Dvořák, Grieg, Wagner, Brahms, Schumann, sok hálás és kevésbé hálás zenésztárs önzetlen szószólója, segítője, elsőként és máig helytállóan ítéli meg Schubert művészetét. Mindketten Salieri tanítványai voltak, de persze nem egyidőben. Első „találkozásuk” az 1824 júniusában megjelent *Diabelli változatok* kötetében volt, hol Liszt tizenegy évesként szerepel. Később, 1839-ben Schubert leghűségesebb barátja, Franz V. Schober Budapesten rövid időre Liszt titkára lesz, sőt egy zeneművet is ír a zongoraművész tiszteletére. „Egy dal lélegzetnyi rövid idejére gyors, de halálos konfliktusok tanúivá tesz bennünket”, mondja Liszt. Majd 1835-től kezdve elkezdte Schubert 54 dalának átíratát, melyeknek előadásával felbecsülhetetlen érdemeket szerzett e zenei világ megismertetésében. Ha már 1838-tól is kinyomtaták Liszt egyes átíratát, 1840-ben Schumann másfelől közelíti meg hagyatékát. Schubert műveinek kiadása leállt halála után. A bukovinai származású Eusebiu Mandiczewski jelenteti meg 1888—1897 között a negyvenkötetes Schubert összkiadást, amiért is 1897-ben megkapta a Lipcsei Egyetemtól a dr. h. c. címet. Az 1964-ben indult újranomáson kívül a Bärenreiter/Kassel Kiadó is hasonló tervet valósít meg.

Franz Schubert zeneköltő a szó igazi és legtisztább értelmében, először Zumsteeg szerzeményeinek hű követője, majd Goethe költészetével való megismerkedése után spontán ösztönösséggel robban ki ihlete. Az elődeinél csupán alkalmi jellegű dal, amely még Beethovennél is csak a keresgélés erejéig él, sorsszerű könnyed-

séggel talál zsenijére. Dallama természetes és egyszerű, szinte a mindenkori, teljes, folyton továbbfejlődő melódia hatását kelti, ezt sajnos sokszor összetévesztették a banalitással, mert kifejezése a bécsi népi érzés közvetlenségének. A sokat említett elnapoltság valóban nagyon viszonylagos. Most már tudjuk, mennyire pontos volt műveinek kezelésében, s hogy az opus-szám csak a megjelenésbiztos szerzeményeket illette. Közel száz mű került nyomtatásra élete alatt, s ez nem megvetendő szám, még mai mércével sem. Csak az életmű arányában kevés. Két főbb dalsorozata tükrözi alkotásának két jellemző mozzanatát, tematikáját: *A szép molnárléány* az érzelmesség színeiben, a *Téli utazás* pedig a fájdalomében. Müller tettetett fájaldalmából, a giccsből Schubert eredeti, művészi ábrázolása megrázó élményt teremt. Az ilyen fokú halálvágy kifejezése egy harmincéves embertől megrázó tanúság Schubert lelki életének mélységeiről.

Bár soha nem táncolt barátai körében, mert nem tudott, de írt és játszott nekik sok keringőt, akár valamelyik Schubertiádon, akár egy-egy Wienerwald-Klavieron társaságuk Bécs környéki kirándulásain. Mindig adakozott, szeretettel szórta műveit. E szeretetet kiérdemelné ő is. De bizonyára mert mindent *adott*, könnyen, kérés nélkül, e könnyed hozzáférhetőség miatt sem értékeljük eléggé. Pár szimfóniája, de különösképpen a *Befejezetlen*, egyes dalok, vonósnégyesei — slágerek lettek. Zongoraszonátáinak, dalainak legnagyobb része ismeretlen, vagy az előadóművészek elhanyagolják. Zenetörténeti kutatásunk sem mérte fel műveinek hazai hatását, és e művek bemutatásáért sem tett eleget. Az idő során meglátogatott minket számtalan nagyhírű Schubert-előadó, s ezek a hangversenyek bizonyára sokat lendítettek a felkeresett helyesek zenéjében. Majd minden nagyobb városunk dicsekedhet valamilyen fontosabb Schubert-eseménnyel. Brassó már a filharmóniai társaság alapításának évében (1878) felvette Schubertet a repertoárjába. Temesvárott Liszt Ferenc játszott saját átirataiból, Bukarestben a filharmonikusok Ionel Perlea, George Enescu, Ed. Wachmann vezénylete alatt adtak elő Schubert-műveket. Nagyszébenben 1891-ben előadták legsikeresebb operáját, a *Die Verschworenen* (Az összeesküvők). S végül Kolozsvár, mely meglepetéssel szolgált. Kutatásaink jelen állapota szerint Ruzitska Vencel, akit a Kolozsvárt működő Ruzitska György apjának jelöl meg, mint a „cs. k. udvari zenekarnak és a cs. kir. nemzeti udvari színháznak... [..], egyúttal Bécsben akkoriban az angolkürtnek egyetlen művésze”, nem más, mint az összes Schubert-életrajzokban felemlített konviktusi tanár. Ő vezette az intézet zenekarát, sőt O. E. Deutsch szerint ő is alapította, tőle tanult Schubert 1808—1813 közötti konviktusi tartózkodása alatt, ő vitte Salierihez a fiatal tanítvány első dalát, a *Hágár panasza a pusztában* című 1811 elején, és ő tanúskodik 1815-ben az *Erlkönig* megszületésekor a dal harmóniai megrészségei mellett a baráti kör hallgatóinak, Schubert apjának házában. Bizonyára elhamarkodott lenne még egy végleges, határozott kijelentés; elsősorban a Burgtheater zenekari tagjainak névsora, lakcímkük és a konviktusi tanárainak lakcíme az említett időszakban tisztázhatná az esetleges fedéseket. Remélhetőleg a későbbiekben még visszatérhetek kutatásaim további ismertetésére, amennyiben sikerül e rendkívül érdekes Schubert-kapcsolatunkat tisztázni. Elvben nem valószínű, ugyanakkor nem is teljesen kizárt Ruzitska György és Franz Schubert véletlen találkozása, hisz Schubert 1880-tól ismeri Ruzitska Vencelt, Ruzitska György pedig alig 1810. május 1-én hagyta el Bécset Erdély felé utazva, de többször visszatért szülővárosába, emlékiratai szerint 1814 szeptemberében és 1815-ben, a kongresszus idejére. Későbbi bécsi kapcsolatairól egyelőre kevés adatunk van, s ameddig az otthon, az osztrák fővárosban maradt Ruzitska család sorsáról sem tudunk, az esetleges levelezés feltételezés marad. Ha nem Bécsből, akkor már az 1825. november 21-én Pesten kiadott op. 49. és op. 50. Schubert-kötetből, vagy esetleg az 1828. január 14-én, a nagyszébeni W. H. Thierry kiadónál is megjelenő *Winterreise* kottáiból is ismerhetné Ruzitska György a később világhírnévre jutó kortársát. E kottaanyag felkutatása százötven év távlatában rendkívül nehéz, de bizonyára sok meglepetést tartogató feladat. A Schubert-évforduló újabb célokat tűz elének a kutatás terén is, persze nem felede a tényleges Schubert-zene további hangversenyek keretében való „felfedezését” mint legalább olyan fontos tennivalót. Reménykedve várjuk tehát az újabb Schubertiádokat, az újabb meglepetéseket.

Jancsali János